

ХОЛОДНА ЗБРОЯ ІЗ ЗАТОНУЛОГО ІТАЛІЙСЬКОГО СУДНА XIII ст.

Анотація

УДК 94(4)«12»; 902.034; 903.22

Фахівці Центру підводної археології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка від 1999 року досліджують середньовічне італійське судно, що затонуло поблизу селища Новий Світ у Судацькій бухті (півострів Крим). Культурний шар на об'єкті представлений знахідками різного характеру. Серед них нечислену групу становить холодна зброя. Вивчення цих артефактів представляє значний науковий інтерес.

Ключові слова: підводна археологія, середньовічний корабель, зброя.

Холодное оружие с затонувшего итальянского судна XIII в.

Анотация

УДК 94(4)«12»; 902.034; 903.22

Специалисты Центра подводной археологии Киевского национального университета им. Тараса Шевченка, начиная с 1999 г. изучают средневековое итальянское судно, затонувшее вблизи поселка Новый Свет в Судацкой бухте (полуостров Крым). Культурный слой объекта представлен находками различного характера. Среди них малочисленную группу составляет холодное оружие. Изучение этих артефактов представляет значительный научный интерес.

Ключевые слова: подводная археология, средневековый корабль, оружие.

COLD STEEL FROM THE SUNKEN ITALIAN SHIP OF THE 13TH CENTURY

Abstract

UDC 94(4)«12»; 902.034; 903.22

Mrs. Katerina Valentyrova works in the Center of underwater archaeology of the Taras Shevchenko National University of Kyiv that has been studying the excavated medieval Italian ship in the Sudak bay (Crimea) since 1999. Finds of cold steel presented with two groups – remains of fighting daggers (baselard) and knives with one-edged blades. Author suggested that second group presented with multi-purpose instruments and assumed that they were the crew's personal weapons.

Keywords: underwater archaeology, medieval ship, cold steel.

Від 1999 року, силами Центру підводної археології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в Судацькій бухті, поблизу селища Новий Світ (півострів Крим), проводиться дослідження затонулого середньовічного судна. Писемні джерела дозволили припустити, що це пізанська галера, яка опинилася на морському дні у 1277 році [2, с 143]. Глибина залягання об'єкту – 11–14 м. Досі зустрічаються тільки залишки дерев'яного корпусу судна, відтак об'єкт фік-

сується виключно за площею поширення матеріалу. Особливості середовища, в якому він перебуває, значно ускладнює дослідження.

Для XIII–XV ст. можемо упевнено говорити про важливу роль італійського чинника в історії земель сучасного Кримського півострова. Вже у XII ст. відбулося проникнення італійських купців до регіону. Протягом усього періоду італійської присутності в Криму, що тривала до XV ст., за домінуючу позицію боролися представники Генуї та

Рис. 1. Реконструкція зовнішнього вигляду затонулої італійської галери XIII ст.

Венеції. У 1169 та 1192 роках між Генуєю та візантійськими імператорами, Мануїлом Комнінім та Ісаком Янголом відповідно, були підписані договори, які декларували виключні права генуезців в Криму. Це стало основою для утисків останніми венеціанців, торговельні факторії яких існували в Північному Причорномор'ї з початку XII ст. Після захоплення Константинополя у 1204 р. та утворення Латинської імперії італійці значно зменшили обсяг торговельних операцій в Причорномор'ї. Відновлення економічних зв'язків у попередніх обсягах відбулось після реставрації Візантійської імперії. В 1261 р. візантійський імператор Михайло Палеолог надав Генуї, а у 1265 р. – Венеції право на вільне мореплавство у водах Чорного моря. Конкуренція між двома республіками за вплив у регіоні періодично виливалася у військові сутички різного масштабу. Як приклад, можна згадати війну 1294–1299 рр. Переможцем з протистояння вийшла Генуя, що посилювало її лідерські позиції. Активна діяльність італійців у Причорномор'ї продовжувалася до 70-х

років XV ст., доки вони остаточно були витиснені османами.

Кримський півострів представляв інтерес для італійців, в першу чергу, з точки зору ведення торгівлі. Так, протягом XII–XV ст. італійський компонент багато в чому визначав кон'юктуру економічного життя Північного Причорномор'я. Окрім того, він був важливим в політичному, культурному та інших контекстах.

Факт тісного зв'язку італійських міст-республік з територіями сучасного Кримського півострова протягом XIII – XV ст. [4] у поєднанні з інтерпретацією С. М. Зеленко цілком пояснює присутність італійського судна на чорноморському дні та дає підстави сподіватися на аналогічні знахідки.

Матеріал з даного затонулого судна репрезентовано чотирма групами знахідок: керамічними, дерев'яними, скляними та металевими предметами.

Найбільш чисельною та найкраще вивченою на даний момент є керамічна група. Вона представлена кухонним, столовим та тарним посудом. З'ясова-

но, що деякі предмети безпосередньо перебували в користуванні екіпажу та пасажирів, інші ж являли собою товар, який транспортувався. Комплекс кераміки об'єднує різні види посудин, що побутовали в регіоні Середземномор'я в означений період. Це дає широку базу для досліджень кроскультурних та торговельних контактів між Заходом та Сходом, зокрема. Особливий інтерес викликають клейма, графіті та діпінті, які зустрічаються на виробках.

Друга група репрезентована дерев'яними предметами. Зустрічаються окремі шматки дерева та деталі, що, судячи з усього, являли собою елементи самого судна. Поряд з цим в колекції на даному етапі присутні побутові речі: орнаментовані гребінці та ложки.

Окремою групою виступають скляні вироби. Їх відносно небагато, проте це унікальні для регіону знахідки – посуд з відомого венеціанського скла.

Металеві предмети складають четверту групу. Великою за кількістю підгрупою є цвяхи (зі шляпкою). Знайдено кілька фрагментів металевих посудів. Є індивідуальні знахідки. Частина предметів не ідентифікована. До четвертої групи також належить клинкова зброя.

Як зазначалося вище, досліджуваний об'єкт інтерпретований як італійська

торгівельна галера. Аналіз матеріалу дозволяє стверджувати, що основний вантаж, призначений для продажу, складала керамічні вироби [2]. Про імпорт зброї в даному випадку вести мову недоцільно. Знахідки клинкової зброї нечисленні. Можна сподіватися, що в подальшому їхня кількість зросте, проте очевидно, що говорити про масовість наразі неможливо.

На даному етапі дослідження колекція зброї з Нового Світу нараховує вісім одиниць (Новий Світ (далі – НС) 1–8), представлених 14 фрагментами. Незважаючи на свою нечисленність, вона вимагає уваги з огляду на специфіку та різноманіття наявних частин предметів. Окрім того, її можна вважати достатньо репрезентативною.

Тривале перебування в солоній воді стало причиною поганої збереженості матеріалу: клинки повністю чи майже зруйновані. Відтак, дослідження вимагають залучення хімічних та фізичних методів, що через різні причини нам вдалося забезпечити тільки частково.

На нашу думку, колекцію можна умовно поділити на дві групи. Перша об'єднує п'ять предметів – НС 1–5 (10 фрагментів). Вони являють собою великі кинджали (загальною довжиною до 60 см.) з прямими гардами.

Рис. 2. Зразок НС 1 «Довгий кинджал», представлений двома фрагментами. Ліворуч – реконструйована схема поперечного перерізу клинка.

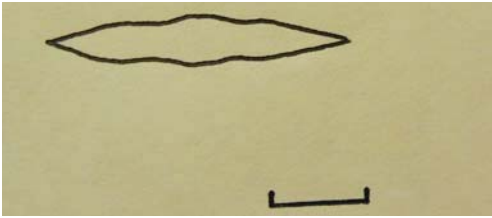

Рис. 3. Зразок НС 2 «Довгий кинджал», представлений трьома фрагментами. Ліворуч – реконструйована схема поперечного перерізу клинка.

Зосередимо увагу на кожному предметі окремо.

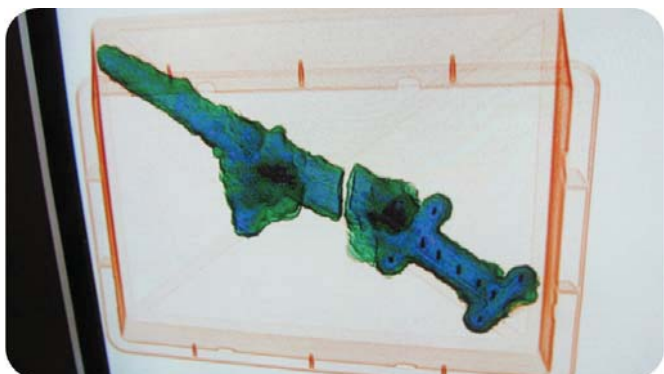
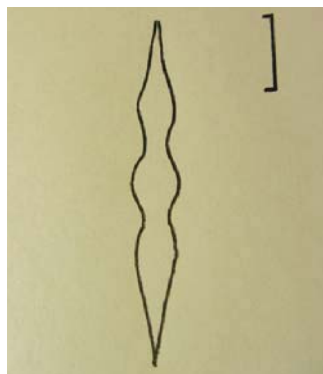
НС 1. Довгий кинджал (рис. 2). На даний момент, внаслідок сучасного зламу, складається з двох фрагментів. Втрачено кінець клинка (старий злам). Загальна довжина знахідки 56,2 см. Тіло предмета збереглося лише у вигляді рихлого оксиду метала. Форма зафіксована завдяки наявності товстого, відносно рівномірного шару наростів потужністю в середньому 0,5–0,7 см.

Фрагмент 1. Руків'я з верхньою частиною клинка, припаяне до фрагменту амфори (ручка з фрагментом вінчика та стінки). Довжина об'єкту 25,5 см. Верхня гарда пряма, перпендикулярна завдовжки 10 см, завширшки – 3,2 см (тут і нижче виміри надаються з урахуванням наростів). Нижня гарда пряма, паралельна верхній. Її довжина приблизно 14 см, ширину виміряти неможливо. Довжина хватової частини руків'я 9 см, ширина – 3,4 см. Параметри зламу – 5,7x2,7 см. На зламі візуально фіксується перетин клинка. Його довжина 4,5 см, ширина – 0,8 см.

Фрагмент 2. Нижня частина клинка без кінцівки. Довжина фрагменту 30,7 см. Спостерігається характерне поступове звуження клинка. Параметри його нижнього зламу – 3,8x1,9 см.

НС 2. За припущенням, довгий кинджал (рис. 3). Внаслідок сучасного пошкодження, складається з трьох фрагментів. Дискусійною є їх приналежність до одного об'єкту: обриси середньої частини, що припаяна до каменя, не прослідковується візуально, при цьому руків'я (верхня частина) зміщено вліво по відношенню до фрагменту клинка (нижня частина). Так, це може бути зламаний короткий меч або дві частини різних об'єктів, що прикипіли до одного предмету.

Фрагмент 1. Верхня гарда з фрагментом руків'я. Загальна довжина 10 см. Довжина гарди 8,6 см, ширина – 2,8. Руків'я завдовжки 7,7 см при ширині 3,4 см, завершується зломом. У перетині має форму прямокутника 1,5x0,8 см. Тіло предмета загалом не збереглося. Виняток становлять тонкі смуги кольо-

*Рис. 4. Зразок НС 3 «Меч», представлений двома фрагментами.
Знизу: ліворуч – реконструйована схема поперечного перерізу клинка, праворуч – рентгенографічний знімок.*

рового металу, які, можливо, є залишками оббивки.

Фрагмент 2. Довжина фрагмента 11,3 см. Як вже зазначалося, обриси майже не прослідковується. Фіксуються лише два свіжих злами.

Фрагмент 3. Нижня частина клинка завдовжки 16,8 см. Злам завдовжки 4,5 см. Метал не зберігся. Простежується лише форма клинка. Параметри перетину 2,5х0,8 см. Форма листоподібна підовальна.

НС 3. Меч (рис. 4). Ціла форма. Складається з двох фрагментів (результат сучасного пошкодження). Меч зламаний в першій третині клинка. Загальна довжина – 53,1 см. Гарди прямі паралельні. Верхня 8,8х2,6 см, нижня – 10х2,6. Параметри руків'я – 3,6х7,1 см. Ширина пе-

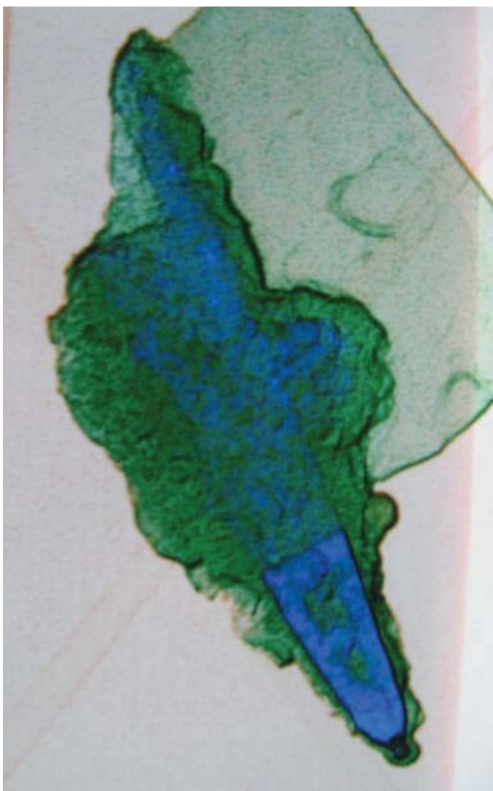
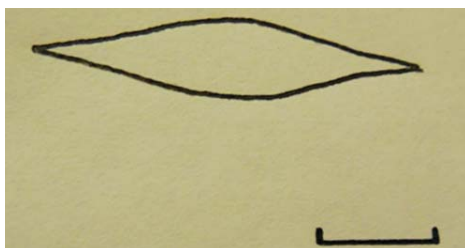
ретину – 4,3 см, товщина – 0,8 см при приблизній потужності наросту 0,7 см. Метал повністю зруйнований. Виразно зафіксувалася наявність жолобів, які, окрім виконання своєї прямої функції, надали клинку чудової форми.

НС 4. Меч (рис. 5). Сучасним зломом розділений на дві частини. Внаслідок давнього пошкодження втрачено закінчення клинка. Ширина в місці нижнього зламу 3,9 см. Загальна довжина 50,3 см. Верхня гарда (8х2,8 см), розташована паралельно нижній (8,3х2,2 см). Руків'я довжиною 7,25 см завширшки 4 см. Як і у випадку з НС1, зберігся лише крихкий оксид.

НС 5. Нижня частина меча у піхвах, прикипіла до стінки амфори (рис. 6). Загальна довжина знахідки 31 см, ширина на зламі – 6,6 см, товщина – 2,5 см.

Рис. 5. Зверху: зразок НС 4 «Меч», представлений двома фрагментами. Ліворуч: реконструйована схема поперечного перерізу клинка. Рис. 6. Знизу: зліва зразок НС 5 «Нижня частина меча у піхвах, що прикипіла до стінки амфори»; праворуч рентгенографічний знімок.

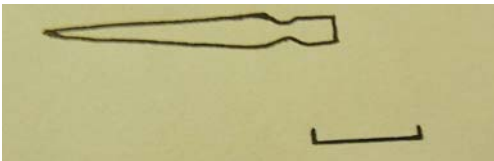

Рис. 7. Зразок НС 6 «Однорічно загострений клинок без руків'я», представлений двома уламками; ліворуч – реконструйована схема поперечного перерізу клинка.

Рис. 8. Зразок НС 7 «Нижня частина односторонньо загостреного предмету відносно малої форми». Поряд – реконструйована схема поперечного перерізу клинка.

На даний момент наявні рентгенографічні знімки лише трьох знахідок – НС 3, НС 4 та НС 5. Вони підтверджують думку про те, що НС 3 та НС 4 належать до одного виду клинкової зброї. Можна припустити, з огляду на параметри клинка, що до аналогічного виду належить і НС 5.

Можна виділити наступні спільні специфічні ознаки досліджуваних артефактів. Клинок плавно звужується до закінчення. Приблизно до його середини спускаються два жолоби. Руків'я та клинок представляють собою

єдине ціле, при чому на руків'ї присутні отвори, вірогідно для закріплення накладок. Така морфологія була характерна для кинджалів-базилард, що використовувались у Середземномор'ї з IX ст. і, зокрема, перебували на постійному озброєнні італійських піхотинців у другій половині XIII ст. [3, с. 6]. Знахідки, схожі на матеріали з Нового Світу, зберігаються в музеях Парижу (Музей Армії [11, s. 322, Nr. 65]), Цюріха (Швейцарський земельний музей, [12, s. 204; 13, s. 222, Nr. 426]), в приватних колекціях.

Друга група об'єднує ножі та кинджал. НС 6 та НС 7 (фрагменти клинків) інтерпретовано нами як ножі з одностороннім загостренням леза. НС 8, за припущенням, – фрагмент клинка стилета. Їх включено до колекції холодної зброї умовно, причини чого будуть окреслені далі.

НС 6. Однобічно загострений клинок без руків'я (рис. 7). Представлений двома уламками загальною довжиною 29,2 см. Ширина верхнього давнього зламу 4,4 см, товщина – 2,2 см. Він повністю закритий наростом. Ширина другого, сучасного, зламу 3,7 см. На ньому чітко прослідковується сам клинок. Довжина його ребра 2,6 см. Ширина спинки – 2,2 см. Перетин клинка має списоподібну форму. Ніж достатньо масивний. Некоректно було б характеризувати даний предмет як виключно бойовий. Проте не можна виключати, що він використовувався, зокрема, за цим призначенням.

НС 7. Нижня частина односторонньо загостреного предмету відносно малої форми (рис. 8). Довжина фрагменту 8,7 см. Ширина зламу 1,4 см, товщина – 0,7 см. Товщина спинки клинка – 0,2 см. Довжина ребра. Для бойового клинка предмет занадто грацильний.

НС 8, за припущенням, є фрагментом зламаного клинка стилета (рис. 9). Довжина фрагменту 15,5 см. Обрис перетину фіксуються дуже нечітко. Ширина зламу 2,3 см, товщина – 1,3 см. Для більш чітких висновків, як і в попередньому випадку, необхідні подальші дослідження, зокрема рентгенографічні.

У XIII ст. мореплавання, особливо морська торгівля, як у попередні та наступні століття, була пов'язана з великим ризиком не лише за рахунок фактору стихії, а й у зв'язку з розквітом піратської справи [7, с. 42-48].

Піратство на Чорному морі існувало з давніх часів. Зокрема, цей фено-

мен фіксували ще античні писемні джерела. Піратський промисел в акваторії Понта був вигідною справою з огляду на наявність тут поживлених торговельних шляхів. У період XIII–XV ст. піратство в регіоні являло собою масштабне та багаточислове явище. По-перше, варто зазначити, що мало місце як власне піратство, так і каперство. Адаже піратство та військова діяльність на підтримку певної політичної сили за часів Середньовіччя можна розмежувати лише умовно. Другим важливим фактом є поліетнічність піратських груп. Так, можемо говорити про турецьких, італійських, слов'янських, «заїжджих» європейських морських розбійників. Письмові джерела, зокрема італійські, грецькі, візантійські [8], зберігають багато згадок щодо діяльності піратів.

У контексті сказаного вище, варто згадати про домінанту силового вирішення проблем, характерну для Середньовіччя. Так, будь-яке судно мало бути певною мірою підготовлене до потенційного бою.

Короткі клинки, представлені в колекції, цілком відповідали умовам абордажного бою. До того ж, володіння довгим кинджалом в більшості випадків відповідало соціальному статусу купців та моряків. Ножі, про які йшла мова, могли виконувати господарські функції повсякденного характеру.

Таким чином, можна припустити, що вищеописані предмети являли собою особисту зброю екіпажу судна. Нечисленність та специфіка самих знахідок підтверджують цю тезу.

Подальше дослідження затонулого судна у Судацькій бухті дає надію на знахідки, що поповнять колекцію холодної зброї і розширять наше уявлення про її місце в даному комплексі та житті середньовічних моряків загалом.

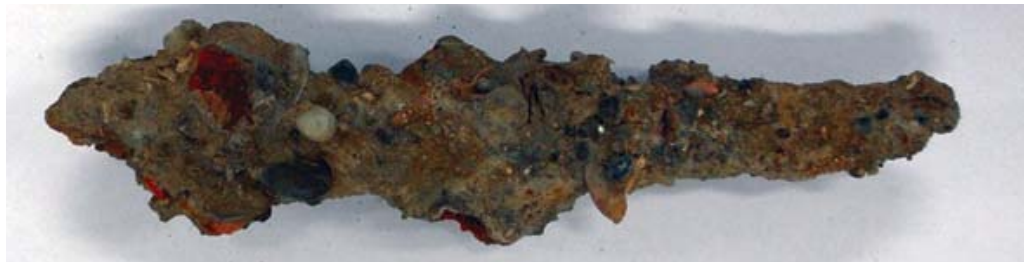

Рис. 9. Зразок НС 8 «Фрагмент зламано́го клинка стилета».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Д. М. Тысячелетие вокруг Черного моря. – М., 2007. – 320 с.
2. Зеленко С. М. Подводная археология Крыма. – К., 2008. – 272 с.
3. Киселев В. И. Итальянские латники городских гарнизонов 1260–1392 // Военно-исторический альманах «Новый солдат» – 2002. – № 169. – 40 с.
4. Карпов С. П. Итальянские морские республики и Южное Причерноморье в XIII – XV вв.: проблемы торговли. – М., 1990. – 336 с.
5. Окшотт Э. Археология оружия. От бронзового века до эпохи Ренессанса / пер. с англ. М. К. Якушиной. – М., 2004. – 398 с.
6. Сугдея, Сурож, Солдая в истории и культуре Украины-Руси: материалы науч. конф. (16–22 сент. 2002 г.) – Киев–Судак, 2002. – 297 с.
7. Шнюков Е. Ф. Пираты Черного моря. – К., 1995. – 145 с.
8. Крымология. Пираты Чёрного моря – Режим доступа: http://krymology.info/index.php/Пираты_Чёрного_моря – Назва з екрану.
9. Крымовед. А. Р. Андреев. «История Крыма» – Режим доступа: <http://www.krimoved-library.ru/books/andreev-istoriya-krima.html>.
10. В. К. Губарев. Корсары Черного моря [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://samlib.ru/g/gubarew_w_k/korsarychernogomorja.shtml – Назва з екрану.
11. Boccia L. G., Coelho E. T. Armi Bianche Italiane / Boccia, Lionello G. Coelho, Eduardo T. – Milano, 1975. – 462 p.
12. Seitz. H. Blankwaffen. Bd. 1. – Braunschweig, 1965. – 318 s.
13. Schneider H., Stüber K. Waffen im Schweizerischen Landesmuseum. Vol. I. Griffwaffen. – Zürich, 1980. – 286 s.

Відомості про автора. Валентирова Катерина Миколаївна, студентка IV курсу історичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Author's data. Katerina Valentyrova, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine.

Сведения об авторе. Валентирова Катерина Николаевна, студентка IV курса исторического факультета Киевского национального университета им. Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.